

משה נתן — קו שחור בפנקס כתובות פרטי

תכנית ארוכה על ברנר, שהיו בה גילויים רבים על אישיותו, ושאותה רצה להמשיך בספר. גם ספר זה לא נכתב.

עיקר כתיבתו היה ונותר אתנו בכתב-תיו ורשימותיו. בכתיבה בנושאי תרבות בעתונים יש קשיים מיוחדים, ומשה נתן היה בה אחד מפורצי הדרך. כתיבה על תרבות עלולה להביא יותר דעות מאינן פורמליות, להיות מגופחת, בלתי קריאה, בעלת טעם חד-צדדי, קשורה לאסכולה מוגדרת מדי, אישית מדי, או אישית פחות מדי. משה נתן ידע למסור אינפורמצייה רבה, מדויקת ואסופה היטב, וגם להביע דעה ולתת אינטרפרטציה. הוא ידע לכתוב „דברים חשובים“, ובכל זאת קריאים ומרתקים. הוא ידע לכתוב מסות וגם רצונות. הוא היה בעל טעם מוגדר ובהחלט בלתי נייטרלי, ויחד עם זה לא השתייך לקבוצה אמנותית, חוץ מאשר לקבוצה אחת — של אוהבי הקולנוע והספרות הנלהבים.

התלהבותו לא פגה, והיא היתה מדבקת. הוא היה במשך שנים כמעין ארביטר אליגנטירום שלנו, סמכות בענייני הטעם הטוב, בתחומים שבהם עסק — האיש המביא לנו עובדות וקובע עמדה לגבי החשובות ביצירות הקולנוע והתיאטרון, והמאכלס את עולמנו בתחומי הביטוי ה-מרכזיים של זמננו בעולם ובישראל.

לעתים השתמש בדימויים חזקים, ב"סופרלטיבים חיוביים ושליליים, במלים בפרופיל גבוה ובצבעוניות חזקה מדי. והיו שביקרו אותו על כך. אולם תמיד היה ברור שהוא רוצה בכתיבתו להעביר אלינו משמעות, להפוך נושאים, אנשים ומצבים לבעלי מובן בעינינו, והוא רצה להיעזר לצורך זה במלים הברורות ביותר שהיו ברשותו. יתכן גם שהיתה זאת כשי-בילו עוד דרך לנסות ליצור חוויות, תחושות, בעתונות שעיסקת הוא רק עובדות ודעות.

חוויות אלו היו של אדם שהיה ללא ספק מורכב מאוד, בעל תכונות סותרות, סבכים, קשיים רבים ויכולת גדולה. היה בו, לעתים, מעין פינקו, אגוצנטריות, משולחות — ובעת ובעונה אחת אינו סגפנות, סבל ובידיות. היו בו גהנתנות, תקיפות, כוח — ויחד עמם גם מבוכה, אינו דיסאוריינטציה, פגיעות, רתיעה. היו לו רצון ויכולת למפות חלקים בלתי מסומנים של מפת המציאות, ויחד עם זה נקלע לשטחים שלא יכול היה לסמן את גבולותיהם ושביליהם, ושגותר בה אבוד במדבר. ניתן היה לראות זאת גם על פניו — פנים יפות, מפונקות וסגופות.

משה נתן לא אהב כל כך שיזכרו את רשימותיו. גם כאן היה בו פינקו. כאשר קרא פעם עריכה שזעזעה בכתיבה שלו, הגיב ברוגז. העורך ניסה להרגיעו בהומור: „מה זה“, שאל אותו בחביבות, „לעומת הנצח?“

„הכתבות בעתון הן פיסת הנצח שלי“, אמר משה נתן. והן פיסה מן החיים שלנו.

עד שההורים נעשים לגביהם זרים גמורים, ובמרוצת הזמן, מה שחשוב באמת לכל אחד זה לא הורים ולא קרובים, אלא חיים פרטיים.

וכאשר הרבה משה נתן לדבר על רצונו להספיק, על מטרותיו שעדיין לא הושגו, ועל הזמן החולף — כתב, שוב לכאורה על סרט: „זולטין עובר את חייו בלי להיות אותם. רק לפני מותו הוא מבין שהחמיץ הכל, ששום דבר מן הדברים שיכלו לקרות לו — לא קרו.“

בעתונות העוסקת במה שקורה אולי-אולי קורח עם סאדאת, עם קרט, במפלגות, ביחסי העבודה — הושיב אותנו משה נתן כדי שנעסוק במה שקורה ובמה שמוחמץ ביחסינו עם עצם היינו, וכדי שנברר בקריאת מאות רשימות, מאמרים וכתבות את גישתנו, במאות אפשרויות ובעית — אל עצמנו.

אולי השתמש כך ביצירות שעליהן כתב, כיוון שבצד רצה להיות יוצר בעצמו. היו זמנים שבהם רצה להיות במאי קולנוע, ובתקופות אחרות ניסה לכתוב תסריטים ומחזות. לאחרונה, כך סיפר לי, עבד על כתיבת ספר פרוזה. הוא לא הספיק.

במקום ספרות, הותיר לנו משה נתן ספר דוקומנטרי מעולה, „המלחמה על ירושלים“, שהיה לרב-מכר וזכה בפרס ירושלים לספרות. בתוך ספרי הנצחון והאלבומים על מלחמת-ששת-הימים, היה זה ספר שונה מאוד, מדויק, קשה, אותנטי. קדמו לו כתבות שפירסם במשך שנים ב„מחנטה“, לפי בקשתו, על דמויות של לחמי שנות ה-50 בצה"ל. לכאורה, היה זה מוזר שמשה נתן — איש התרבות, הרחוק מדמות צבאית — יגלה רגישות ועניין כה עמוקים בדמויות של אנשי צבא. אולם מה שנדרש כאן היה יכולת כתיבה על בני-אדם, יכולת ניהול אופיים של אנשים אחרים, תיאור התנהגות, הבנה של מצבים קשים ושל תגובות עליהם, נסיון לתת דוגמא של נוסח פעולה ושל הכרעה מוסרית, ובוזה היה תמיד משה נתן במיטבו.

כך היה במיטבו גם כאשר פרץ ב„גלי צה"ל" את סידרת התכניות „נסיון אישי“, שעסקה בצורה של ראיונות בנסיגות אישיים מיוחדים, לרוב בתנאי לחץ. שוב — צורה דוקומנטרית לעיסוק בחומר שבו עוסקים בעצם הספרות והקולנוע. בין תכניותיו ב„גלי צה"ל" בלטה במיוחד

מאת יצחק לבני

משה נתן הרבה לכתוב על המוות, כשם שהרבה לכתוב על המקרה, על האבי סורד, על חוסר-השחר. מותו הפתאומי, האבסורדי, על הכביש — האם לא היה נראה למשה נתן עצמו, אילו היה כותב עליו, כחלק מתסריט ניסתר? כי מקרה הנרחי, כלומר, כמקרה בלתי מקרי, כמו ב„הדבר“, „הזר“, „ה מיתוס של סזיפוס“ של אלבר קאמי — וכמותו של קאמי בתאור נת מכונית?

בכתבה „רצח, שיגעון ופולחן מוות“, שפורסמה ב„ימים ולילות“ לפני כחודשיים, מצטט משה נתן את במאי הקולנוע פראנסוא טריפו, המספר, כי הולכים ומת-רבים המקרים שבהם הוא מצלצל לביתו של ידיד משכבר הימים, ושומע את המשפט המוכר: „המספר שחיגת אינו פועל עוד“ — ופירושו מתיחת קו שחור על עוד אחד מן השמות הרשומים בפנקס הכתובות הפרטי שלו.

משה נתן נמחק עכשיו מפנקס הכתובות הפרטי של חברים רבים, אנשי קולנוע, תיאטרון, ספרות ועתונות — וגם של קוראים רבים שלא הכירוהו אלא מכתיבתו. בעתונות שלנו, המרבה כליכך לעסוק בפוליטיקה ובנושאים ציבוריים, עסק משה נתן בסרטים ובהצגות, ובעצם עסק דרכם בחיים — בבדידות, באהבה, בבגידה, בבידיות, בספקות, באושר ובחוסר-הא-חלת.

במשך שנים היתה לי תחושה, בשעת קריאת רשימותיו, שכאשר הוא כותב על סרט — הוא אינו מתכוון רק לאינפורמצייה ולביקורת על יצירה, אלא גם לשיחה אינטימית עם הקורא, שבה הוא משתמש בסרט כדי למסור בעצם על ראייתו שלו את חיי אחרים, וגם את חייו שלו. רבים מהדברים שכתב לכאורה על קולנוע ותיאטרון גראו כמעט כחלקים מתאטרון ביוגרפיה שלו ומבעיות שהעסיקו אותו עצמו. כמו ביצירה טובה, הוא דיבר במידה רבה אל עצמו, הסביר לעצמו איך לחיות, בעוד הקוראים הם מאוינים שותפים.

כאשר החליט לוותר על נסיעה לפאריס לצורך כתיבה שהיתה חשובה לו מאוד, כדי להישאר עם אמו לאחר מות אביו, כתב משה נתן — לכאורה בסקירה על סרט קולנועי: „לפני שמספיקים כולם להתאסף בבית ילדותם, נופחת האם את נשמתה. בעלה הזקן ישאר מעתה לבדו, כאילו אבר מגופו נחתך. ילדיו עדיין אוהבים אותו. אבל כבר מביטים בחוסר סבלנות אל השוען, ממחרים להכריז ש-עליהם לשוב מייד בתום הקבורה אל משפחותיהם, אל עיסוקיהם, אל משחק הביזבול — — — ככל שהבנים גדלים, הם מתירים עצמם יותר ויותר מהוריהם,